Kattenoog

Kattenoog_137x213_HR.indd 1 22-05-18 15:23

Margaret Atwood

KATTENOOG

Vertaald door Gerrit de Blaauw

2020 Prometheus Amsterdam

Kattenoog_137x213_HR_7ed.indd 3 30-01-20 13:12

Eerste druk 1989
Zevende druk 2020

Dit boek is een roman. Hoewel het de vorm van een autobiografie heeft, is het dat niet. Plaats en tijd zijn opnieuw geordend wanneer dat het boek ten goede kwam, en met uitzondering van bekende figuren is iedere gelijkenis met levende of dode personen zuiver toevallig. De onder woorden gebrachte opvattingen behoren toe aan de romanfiguren en mogen niet worden verward met die van de auteur.

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt dankzij een subsidie van de Canada Council, Ottawa.

Oorspronkelijke titel *Cat's Eye*
© 1988 Margaret Atwood
© 1989 Nederlandse vertaling Uitgeverij Prometheus en Gerrit de Blaauw
Omslagontwerp DPS Design & Prepress Studio
Foto auteur Jean Malek
Zetwerk Mat-Zet bv, Huizen
www.uitgeverijprometheus.nl
ISBN 978 90 446 4452 4

Kattenoog_137x213_HR_7ed.indd 4 30-01-20 13:12

Dit boek is voor S.

Kattenoog_137x213_HR.indd 5 22-05-18 15:23

De schilderijen en andere moderne kunstwerken in dit boek bestaan niet. Niettemin zijn ze beïnvloed door, onder anderen, de beeldende kunstenaars Joyce Wieland, Jack Chambers, Charles Pachter, Erica Heron, Gail Geltner, Dennis Burton, Louis de Niverville, Heather Cooper, William Kurelek en Greg Curnoe, en de pop-surrealistische pottenbakster Lenore M. Atwood; en door de Isaacs Gallery, de oerbron.

Voor de gegevens over fysica en kosmologie die in deze roman zijdelings ter sprake komen ben ik schatplichtig aan Paul Davies, Carl Sagan, John Gribbin en Stephen W. Hawking, auteurs van een aantal meeslepende boeken over deze onderwerpen, en aan mijn neef David Atwood, die ik wil bedanken voor zijn verhelderende opmerkingen over strings.

Veel dank aan Graeme Gibson, voor het ondergaan van deze roman; aan mijn agente Phoebe Larmore; aan mijn Engelse agentes, Vivienne Schuster en Vanessa Holt; aan mijn redactrices en uitgeefsters Nan Talese, Nancy Evans, Ellen Seligman, Adrienne Clarkson, Avie Bennett, Liz Calder en Anna Porter; en aan mijn onvermoeibare assistente Melanie Dugan; en ook aan Donya Peroff, Michael Bradley, Alison Parker, Gary Fostet, Cathy Gill, Kathy Minialoff, Fanny Silberman, James Polk, Coleen Quinn, Rosie Abella, C.M. Sanders, Gene Goldberg en Dorothy Goulbourne.

Kattenoog_137x213_HR.indd 6 22-05-18 15:23

Toen de Tukuna's haar het hoofd afsloegen, ving de oude vrouw haar eigen bloed in haar handen op en blies het naar de zon. 'Mijn ziel gaat ook bij jou naar binnen!' riep zij.

Sindsdien ontvangt degeen die iemand doodt, of hij wil of niet, de ziel van zijn slachtoffer in zijn lichaam.

Kroniek van het vuur 1: Het begin – Eduardo Galeano

Waarom herinneren we ons het verleden, en niet de toekomst?

Het heelal – Stephen W. Hawking

Kattenoog_137x213_HR.indd 7 22-05-18 15:23

I

IJZEREN LONG

Kattenoog_137x213_HR.indd 9 22-05-18 15:23

I

De tijd is geen lijn maar een dimensie, zoals de dimensies van de ruimte. Als je de ruimte kunt krommen, kun je dat ook doen met de tijd, en als je maar genoeg wist en je sneller dan het licht kon voortbewegen, zou je kunnen terugreizen in de tijd en op twee plaatsen tegelijk kunnen zijn.

Mijn broer Stephen vertelde me dat, toen hij zijn rafelige bruine trui droeg om in te studeren en langdurig op zijn hoofd stond zodat het bloed naar zijn hersens zou stromen en ze zou voeden. Ik begreep niet wat hij bedoelde, maar misschien legde hij het niet zo goed uit. Hij was toen al bezig afstand te nemen van de onnauwkeurigheid van de woorden.

Maar vanaf dat ogenblik stelde ik me de tijd voor als iets wat een vorm had, iets wat je kon zien, als een aantal doorschijnende dia's, op elkaar gelegd. Je kijkt niet achterom in de tijd maar omlaag, als in water. Nu eens komt dit aan de oppervlakte, dan weer dat, dan weer niets. Niets verdwijnt.

Kattenoog_137x213_HR.indd 11 22-05-18 15:23

2

'Stephen zegt dat de tijd geen lijn is,' zeg ik. Cordelia slaat de ogen ten hemel, zoals ik had verwacht.

'Nou en?' zegt ze. Dat antwoord stelt ons allebei tevreden. Het zet behalve de aard van de tijd ook Stephen op zijn plaats, die ons 'de tieners' noemt, alsof hij zelf geen tiener is.

Cordelia en ik nemen de tram naar de binnenstad, zoals elke zaterdag in de wintermaanden. Het is benauwd in de tram door alle dubbel gebruikte adem en de geur van wol. Cordelia zit er nonchalant bij, af en toe stoot ze me aan. Ze zit de andere mensen glazig aan te staren met haar grijsgroene ogen, ondoorzichtig glanzend als metaal. Ze kan iedereen dwingen de blik neer te slaan, en ik kan het bijna net zo goed. Wij zijn ondoordringbaar, wij schitteren, wij zijn dertien.

We dragen lange wollen jassen met een ceintuur, met opgezette kraag, net als filmsterren, en rubberlaarzen met omgeslagen rand en werkmanssokken. Onze zakken zitten volgepropt met de hoofddoeken die we van onze moeders moeten dragen maar die we afdoen zodra we uit het gezicht verdwenen zijn. We voelen ons te goed voor elke vorm van hoofdbedekking. Onze monden zijn hard, krijtrood, glimmend als spijkers. We denken dat we vriendinnen zijn.

Er zitten altijd oude dames in de tram, of wij vinden ze oud. Je hebt ze in soorten. Sommigen dragen keurige kleren: jassen van Harris tweed met bijpassende handschoenen en degelijke hoeden met een vlot veertje opzij. Anderen zijn armer, zien er buitenlands uit en hebben donkere doeken om hoofd en schouders geslagen. Weer anderen zijn klein en propperig, ze hebben zelfgenoegzame, zuinige mondjes en hun armen zijn behangen met boodschappentassen; deze vrouwen associë-

Kattenoog_137x213_HR.indd 12 22-05-18 15:23

ren we met opruiming en uitverkoop. Cordelia herkent goedkope stof in één oogopslag. 'Gabardine,' zegt ze. 'Smakeloos.'

Dan heb je de vrouwen die nog niet berusten, die nog aantrekkelijk proberen te lijken. Er zijn er niet veel, maar ze vallen wel op. Ze dragen helderrode of paarse kleren, en bengelende oorbellen, en hoeden die eruitzien als toneelrekwisieten. Hun onderjurken komen onder de rand van hun rok uit, onderjurken in ongewone, suggestieve kleuren. Alles wat niet wit is, is suggestief. Ze hebben hun haar stroblond of babyblauw geverfd, of, nog huiveringwekkender afstekend tegen hun papierachtige huid, dofzwart als een oude bontjas. Hun monden van lipstick zijn te groot voor hun eigen mond, hun rouge is vlekkerig, hun ogen zijn bibberig rond hun echte ogen getekend. Dat zijn de vrouwen die het meest in zichzelf praten. Er is er een die aan één stuk door 'schaapje, schaapje' zegt, alsof het een liedje is, en een ander prikt met haar paraplu in onze benen en zegt 'spiernaakt'.

Dat soort vrouwen vinden we het leukst. Ze hebben een bepaald soort vrolijkheid over zich, een zekere inventiviteit, het kan ze niet schelen wat de mensen denken. Ze zijn ontsnapt, al is het ons niet duidelijk waaráán. Wij denken dat ze hun bizarre uitmonstering en hun verbale tics zelf hebben gekozen, en dat wij te zijner tijd ook vrij zullen zijn om te kiezen.

'Zo zal ik eruitzien,' zegt Cordelia. 'Ik neem een keffend pekineesje en jaag de kinderen van mijn grasveld. En ik ga met een herdersstaf lopen.'

'Ik neem een leguaan als huisdier,' zeg ik, 'en ik draag alleen maar cerise.' Het is een woord dat ik pas geleerd heb.

Nu denk ik: en als ze nu eens niet konden zien hoe ze eruitzagen? Misschien was het wel zo simpel: oogproblemen. Ik heb er nu zelf last van: te dicht bij de spiegel en ik word wazig, te ver achteruit en ik kan de details niet meer zien. Wie weet wat voor gezichten ik maak, wat voor moderne kunst ik op mezelf teken? Zelfs als ik de goede afstand kies, varieert mijn spiegelbeeld. Ik ben veranderlijk; de ene dag zie ik eruit als een dodelijk vermoeide vrouw van vijfendertig, de andere als een vijftigjarige spring-in-'t-veld. Zó belangrijk is het licht, en de manier waarop je kijkt.

Kattenoog_137x213_HR.indd 13 22-05-18 15:23

Ik eet in roze restaurants, die zijn beter voor de huid. Gele restaurants maken je geel. Ik houd me echt met dat soort dingen bezig. De ijdelheid wordt me tot last; ik begrijp heel goed waarom vrouwen haar uiteindelijk prijsgeven. Maar ik ben daar nog niet aan toe.

Ik merk de laatste tijd dat ik hardop neurie of met licht geopende mond over straat loop en een beetje kwijl. Een beetje maar; maar misschien is dat de eerste stap, de barst in de muur die straks uitzicht zal bieden op – ja, op wat eigenlijk? Op een verschiet van heerlijke buitenissigheid, of van krankzinnigheid?

Ik zou dit nooit aan een ander vertellen, behalve aan Cordelia. Maar aan welke Cordelia? Aan de Cordelia die ik voor de geest heb geroepen, die met de laarzen met omgeslagen rand en de opgezette kraag, of die daarvóór, of die daarna? Er is er nooit maar één, van wie dan ook.

Als ik Cordelia nog eens zou tegenkomen, wat zou ik haar dan over mezelf vertellen? De waarheid, of alles wat maar een goede indruk maakt?

Waarschijnlijk het laatste. Ik voel die behoefte nog steeds.

Ik heb haar lang niet gezien. Ik verwachtte niet dat ik haar zou zien. Maar nu ik hier terug ben kan ik door geen straat lopen of ik vang een glimp van haar op terwijl ze een hoek omslaat of een huis binnengaat. Het spreekt vanzelf dat die fragmenten van haar – een schouder, beige, mohair, de zijkant van een gezicht, de achterkant van een been – toebehoren aan vrouwen die, als geheel gezien, Cordelia niet zijn.

Ik heb geen idee hoe ze er nu uitziet. Is ze dik geworden, heeft ze hangborsten gekregen, heeft ze grijze haartjes rond haar mondhoeken? Waarschijnlijk niet: ze zou ze uittrekken. Draagt ze een bril met een modieus montuur, heeft ze een facelift laten doen, verft ze haar haar of heeft ze een coupe soleil? Al die dingen zijn mogelijk: we hebben beiden die grensleeftijd bereikt, die bufferzone waarin je nog kunt geloven dat zulke trucs werken, zolang je maar niet in de felle zon loopt.

Ik stel me Cordelia voor terwijl ze de groeiende wallen onder haar ogen bekijkt; van dichtbij gezien is de huid slap en gerimpeld als een elleboog. Ze zucht, brengt met zachte tikjes crème aan, zoals het moet. Cordelia weet vast wel hoe het moet. Ze bekijkt haar handen, die een

Kattenoog_137x213_HR.indd 14 22-05-18 15:23

beetje krimpen, een beetje kromtrekken, net als de mijne. De misvorming is begonnen, het verleppen van de mond; de contouren van loshangend keelvel onder de kin worden zichtbaar in het donkere glas van metroramen. Verder heeft nog geen mens het in de gaten, of hij moet heel scherp kijken; maar Cordelia en ik zijn gewend om scherp te kijken.

Ze laat de badhanddoek vallen, die groen is, een gedempt zeegroen dat bij haar ogen past, kijkt over haar schouder, ziet in de spiegel de hondennek-achtige huidplooien boven de taille, de kwabbige hangbillen, en, terwijl ze zich omdraait, het haar, een bos gedroogde varens. Ik stel me haar voor in een trainingspak, ook zeegroen, terwijl ze oefeningen doet in een of ander fitnesscentrum, zwetend als een otter. Ik weet wat ze hierover zou zeggen, over dit alles. Wat hebben we gegiecheld, van afschuw en plezier, toen we de was vonden die haar oudere zusters op hun benen smeerden, een klonterige massa in een potje, vol met stoppelharen. De groteske aspecten van het lichaam hadden altijd haar belangstelling.

Ik stel me voor dat ik haar onverhoeds tegenkom. Misschien draagt ze een versleten jas en een gebreid hoedje als een theemuts, en zit ze, voorzien van twee plastic tassen met daarin al haar bezittingen, op een stoeprand in zichzelf te mompelen. *Cordelia! Herken je me niet?* zeg ik. En ze herkent me, maar doet alsof ze me niet herkent. Ze staat op en sloft weg op gezwollen voeten, oude sokken steken naar buiten door de gaten in haar rubberlaarzen. Ze kijkt achterom over haar schouder.

Dat geeft me een zekere voldoening – ergere dingen nog meer. Ik kijk uit het raam, of vanaf een balkon zodat ik het beter kan zien: een man zit Cordelia achterna op het trottoir onder me, haalt haar in, geeft een stomp tegen haar ribben – het gezicht kan ik niet aan –, gooit haar op de grond. Maar verder kan ik niet.

Dan maar een zuurstoftent. Cordelia is buiten bewustzijn. Ik ben, te laat, bij haar ziekenhuisbed geroepen. Er staan wee geurende bloemen te verwelken in een vaas, slangetjes in haar armen en neus, het geluid van terminale ademhaling. Ik houd haar hand vast. Haar gezicht is opgezet, wit, als een ongebakken biscuitje, met gelige kringen onder de gesloten ogen. Haar oogleden trillen niet maar haar vingers bewegen

Kattenoog_137x213_HR.indd 15 22-05-18 15:23

zwakjes, of verbeeld ik het me? Ik zit me daar af te vragen of ik de slangetjes uit haar arm zal trekken, de stekker uit de wand. Geen hersenactiviteit, zeggen de artsen. Huil ik? En wie zou me hebben laten komen?

Of nog beter: een ijzeren long. Ik heb nog nooit een ijzeren long gezien, maar in de krant stonden foto's van kinderen in een ijzeren long, vroeger, toen mensen nog polio kregen. Die foto's – de ijzeren long een cilinder, een reusachtige metalen worst waar aan één kant een hoofd uit steekt, altijd een meisjeshoofd, golvend haar op het kussen, de ogen groot, nachtelijk – boeiden me, meer dan verhalen over kinderen die zich op dun ijs waagden en erdoor zakten en verdronken, of over kinderen die op de spoorbaan gingen spelen en bij wie armen en benen door treinen werden afgereden. Je kon polio krijgen zonder te weten hoe of waar, in een ijzeren long belanden zonder te weten waarom. Iets wat je had ingeademd of gegeten, of had opgelopen van het smerige geld dat door andere mensen was aangeraakt. Je wist het nooit.

De ijzeren longen werden gebruikt om ons bang te maken, en aangevoerd als reden waarom we niet konden doen wat we graag wilden. Geen openbare zwembaden, geen mensenmassa's in de zomer. *Wou je de rest van je leven in een ijzeren long doorbrengen?* zeiden ze altijd. Een stomme vraag; hoewel zo'n leven, met zijn inertie en medelijden, voor mij een zekere geheime aantrekkingskracht had.

Cordelia moet ergens wonen. Ze kan binnen een straal van een kilometer van mijn huis wonen, ze kan om de hoek wonen. Maar ik heb eigenlijk geen idee wat ik zou doen als ik haar toevallig tegenkwam, in de metro bijvoorbeeld, op de zitplaats tegenover me, of op het perron, waar ze op de trein wacht en de advertenties leest. We zouden zij aan zij staan te kijken naar een grote rode mond die zich sluit om een reep chocola, en ik zou tegen haar zeggen: *Cordelia, ik ben het, Elaine.* Zou ze zich omdraaien, een theatrale kreet slaken? Zou ze me negeren?

Of zou ik háár negeren, als ik de kans kreeg? Of zou ik zwijgend naar haar toe lopen, mijn armen om haar heen slaan? Of haar bij de schouders pakken, en maar schudden en schudden.

Het lijkt of ik uren gelopen heb, de heuvel af naar de binnenstad, waar geen trams meer rijden. Het is avond, zo'n grijze laag waterverf,

Kattenoog_137x213_HR.indd 16 22-05-18 15:23

als vloeibaar stof, waar de stad in de herfst mee op de proppen komt. Het weer is in ieder geval nog als vroeger.

Ik ben nu bij de plaats waar we altijd uit de tram stapten, in de winterse sneeuwhopen op de rand van het trottoir, in de gierende wind die kwam aanwaaien over het meer tussen de eentonige, haveloze huizen die van alle dingen die we kenden het stadsleven het dichtst benaderden. Maar dit stadsdeel is niet langer eentonig, haveloos, vol vergane glorie. Cursieve neonletters sieren de gerestaureerde bakstenen gevels, en er is veel koperwerk, veel huizenbezit, veel geld. Daar voor me staan geweldige rechthoekige torens, helemaal van glas, verlicht, als reusachtige grafstenen van koud licht. Bevroren bezit.

Maar ik kijk niet vaak naar de torens, of naar de mensen die me passeren in hun modieuze uitdossing, import, handgemaakt leer, suède, noem maar op. Nee, ik kijk naar het trottoir, als een speurhond.

Ik voel hoe mijn keel zich toeschroeft, pijn langs de kaaklijn. Ik ben weer op mijn vingers gaan kauwen. Er is bloed, een smaak die ik ken van vroeger. Het smaakt naar ijslolly's met sinaasappelsmaak, kauwgomballen, rood zoethout, gekauwd haar, vuil ijs.

Kattenoog_137x213_HR.indd 17 22-05-18 15:23

II

ZILVERPAPIER

Kattenoog_137x213_HR.indd 19 22-05-18 15:23

3

Ik lig op de vloer, op een futon, onder een donzen dekbed. *Futon, donzen dekbed*: zover hebben we het geschopt. Ik vraag me af of Stephen er ooit achter is gekomen wat een futon of een donzen dekbed was. Hoogstwaarschijnlijk niet. Als je *futon* tegen hem had gezegd, had hij je hoogstwaarschijnlijk aangekeken alsof hij doof was, of jij niet goed bij je hoofd. Hij bestond niet in de futondimensie.

Toen er nog geen futons en geen donzen dekbedden waren, kostte een ijsje vijf cent. Tegenwoordig kost het een dollar, als je geluk hebt, en het is nog kleiner ook. Dat is, als je alles optelt, het verschil tussen toen en nu: vijfennegentig cent.

Dit is het midden van mijn leven. Ik stel het me voor als een plaats, zoals het midden van een rivier, het midden van een brug, halverwege erover. Ik word geacht zo zoetjesaan het een en ander te hebben vergaard: bezittingen, verantwoordelijkheden, successen, ervaring en wijsheid. Ik word geacht een persoon van gewicht te zijn.

Maar sinds ik hier terug ben voel ik me niet zwaarder. Ik voel me lichter, alsof ik materie afwerp en moleculen verlies, calcium uit mijn beenderen, cellen uit mijn bloed; alsof ik krimp, alsof ik volstroom met koude lucht of zacht vallende sneeuw.

Ondanks die lichtheid stijg ik niet, maar daal ik. Of liever gezegd, ik word naar beneden getrokken, in de diepere lagen van dit oord, als in vloeibaar geworden slijk.

Eigenlijk haat ik deze stad. Ik haat haar al zo lang dat ik me niet kan herinneren er ooit anders over te hebben gedacht.

Kattenoog_137x213_HR.indd 21 22-05-18 15:23